YUQORI SINF TARBIYASIDA IJTIMOIY GUMANITAR FANLAR (TARIX,ADABIYOT, TARBIYA) VOSITASIDA QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Omonaliyeva Munavvar Mamanazar qizi

Annotatsiya. Ushbu maqolada yuqori sinf o‘quvchilarida ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda ijtimoiy-gumanitar fanlar tarix, adabiyot va tarbiya fanlarining pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda mazkur fanlarning integratsiyalashgan xususiyatlari o‘smirlik davridagi o‘quvchilarning dunyoqarashi va milliy o‘zligini anglash jarayoniga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, dars jarayonida tarixiy siymolar hayoti, adabiy qahramonlar talqini va tarbiya fanining interfaol metodlari orqali yoshlarda vatanparvarlik, insonparvarlik va tolerantlik kabi qadriyatlarni qaror toptirishning samarali usullari bayon etilgan.

Kalit so’zlar: Yuqori sinf o‘quvchilari, ijtimoiy-gumanitar fanlar, tarix, adabiyot, tarbiya fani, qadriyatlar, ma’naviy-axloqiy tarbiya, milliy o‘zlik, vatanparvarlik, pedagogik integratsiya.

KIRISH

Yuqori sinf o‘quvchilarining ma’naviy olamini shakllantirishda ijtimoiy-gumanitar fanlar o‘ziga xos fundamental poydevor vazifasini o‘taydi, chunki aynan shu fanlar mazmuni insoniyatning ko‘p asrlik tajribasini va axloqiy qidiruvlarini o‘zida jamlaydi. Tarix fani darslarida o‘tmish voqealarini tahlil qilish orqali o‘quvchilarda milliy o‘zlikni anglash va ajdodlar merosiga nisbatan cheksiz hurmat tuyg‘usi qaror toptiriladi. Adabiyot fani esa badiiy obrazlar vositasida inson qalbining eng nozik qirralarini ochib beradi, o‘quvchining emotsional dunyosini boyitib, unda empatiya va insonparvarlik hislatlarini shakllantiradi. “Tarbiya” fani ushbu jarayonda

barcha olingan nazariy bilimlarni amaliy hayotiy koʻnikmalarga aylantiruvchi, shaxsning ijtimoiy pozitsiyasini mustahkamlovchi integrativ markaz boʻlib xizmat qiladi. Gumanitar fanlarning oʻzaro hamohangligi oʻquvchida yaxlit dunyoqarashni yuzaga keltiradi, uni nafaqat bilimli, balki chuqur maʼnaviyatli shaxs qilib voyaga yetkazishga zamin yaratadi. Har bir mavzu oʻquvchi qalbiga milliy gʻoya va umuminsoniy tamoyillarni singdirish uchun keng pedagogik imkoniyatlar ochib beradi. Taʼlim jarayonida faktologik maʼlumotlar aksiologik yondashuv bilan boyitilsa, darsning tarbiyaviy samaradorligi bir necha barobarga ortadi. Oʻsmirlik davridagi qadriyatlar tizimining oʻzgaruvchanligi pedagoglardan fan mazmunini shaxsiy hayotiy ehtiyojlar bilan bogʻlashni talab etadi. Gumanitar fanlar orqali amalga oshiriladigan tarbiya oʻquvchining ichki maʼnaviy filtri vazifasini oʻtaydi. Shaxs oʻz madaniyati ildizlarini anglagan holda jahon sivilizatsiyasi yutuqlarini xolis baholashni oʻrganadi[1].

METODOLOGIYA

Tarix fani darslarida qadriyatlarni shakllantirish jarayoni quyidagi asosiy metodik yoʻnalishlar orqali amalga oshiriladi:

1. Milliy davlatchilik tarixi va buyuk ajdodlarimizning jahon ilm-fani rivojiga qoʻshgan hissasini yoritish orqali gʻurur tuygʻusini uygʻotish.

2. Tarixiy shaxslarning hayoti va faoliyati misolida vatanparvarlik, mardlik va sadoqat kabi oliyjanob fazilatlarni tahlil qilish.

3. Jahon tarixidagi burilish nuqtalari va inson huquqlari uchun kurash jarayonlarini oʻrganish orqali umuminsoniy daxldorlikni shakllantirish.

4. Arxeologik yodgorliklar va madaniy meros obʼektlarini asrab-avaylashning maʼnaviy zaruriyatini oʻquvchilar ongiga singdirish.

5. Tarixiy xatolardan xulosa chiqarish koʻnikmasini rivojlantirish orqali oʻquvchida tinchlik va barqarorlik qadriyatining mohiyatini ochib berish.

Bunday yondashuv oʻquvchida vaqtlar aro bogʻliqlik hissini yaratadi, u oʻzini ulugʻ bir millatning vorisi va dunyo hamjamiyatining masʼuliyatli aʼzosi sifatida his qila boshlaydi. Tarixiy faktlar zamiridagi insoniy taqdirlar va axloqiy tanlovlar dars jarayonida munozara mavzusiga aylantirilsa, oʻquvchining shaxsiy munosabati shakllanadi. Milliy istiqlol gʻoyasi tarixiy jarayonlar bilan uzviylikda tushuntirilsa, oʻsmirda mustaqillik qadriyatiga nisbatan barqaror eʼtiqod hosil boʻladi. Pedagog tarix darslarida quruq sanalarni yodlatishdan chekinib, voqealarning maʼnaviy-axloqiy sabab va oqibatlariga eʼtibor qaratishi oʻta muhimdir. Insoniyatning umumiy rivojlanish yoʻli milliy qadriyatlar bilan qanchalik bogʻliqligini koʻrsatish oʻquvchining dunyoqarashini kengaytiradi[2]. Har bir dars oʻtmishdan olingan saboq sifatida oʻsmirning bugungi harakatlarini tartibga solishga yordam beradi. Gumanitar fanlar orasida tarix fani oʻquvchining siyosiy va ijtimoiy ongini shakllantiruvchi asosiy vosita sanaladi. Shaxs oʻzining kelib chiqishini bilish orqali kelajakdagi maqsadlarini aniqroq belgilab oladi. Maʼnaviy merosimizdagi insonparvarlik gʻoyalari zamonaviy demokratik tamoyillar bilan hamohang tarzda tushuntiriladi. Oʻsmir qalbidagi vatan ishqi tarixiy haqiqatlarni anglash orqali yanada kuchliroq namoyon boʻladi. Bilimlar tizimi qadriyatlar nuri bilan yoritilganda, u shaxsning haqiqiy maʼnaviy xazinasiga aylanadi.

“Tarbiya” fani zamonaviy pedagogikada gumanitar bilimlarni amaliyotga tatbiq etuvchi eng samarali platforma hisoblanadi. Ushbu fan doirasida yuqori sinf oʻquvchilari bilan olib boriladigan ishlar ularning ijtimoiy moslashuvini taʼminlashga va masʼuliyatli qaror qabul qilish koʻnikmalarini rivojlantirishga qaratiladi. “Tarbiya” darslarida milliy urf-odatlarimizdagi insonparvarlik mohiyati zamonaviy hayot tarzi bilan uygʻunlashtirilgan holda tushuntiriladi. Oʻquvchilarda fuqarolik pozitsiyasi,

huquqiy madaniyat va diniy bag‘rikenglik kabi qadriyatlarni shakllantirish fanning ustuvor yo‘nalishlaridan biridir.

NATIJA VA TAHLILLAR

Ijtimoiy-gumanitar fanlar integratsiyasi o‘quvchi ongida qadriyatlar iyerarxiyasini shakllantirishda quyidagi muhim jihatlarni qamrab oladi:

1. Turli fanlar doirasida o‘rganiladigan axloqiy tushunchalarning o‘zaro mantiqiy bog‘liqligini ta’minlash va umumiy xulosalar chiqarish.

2. Tarixiy hodisa, badiiy asar va tarbiyaviy o‘gitlarni birlashtirish orqali shaxsning ma’naviy yaxlitligini qaror toptirish.

3. Milliy o‘zlikni anglash tuyg‘usini umuminsoniy qadriyatlar tizimiga integratsiya qilish orqali global dunyoda o‘z o‘rnini topish.

4. O‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va turli axborot xurujlaridan himoyalanish uchun zarur bo‘lgan ma’naviy-axloqiy filtrni yaratish.

5. Nazariy bilimlarni ijtimoiy loyihalar, xayriya ishlari va jamoat faoliyati orqali amaliy ko‘nikmalarga aylantirish.

Integratsiyalashgan darslar o‘quvchining diqqatini qadriyatlar mohiyatiga qaratishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi amaliyotda o‘z isbotini topgan. Tarixiy davrni adabiy asar bilan qiyoslab o‘rganish o‘quvchida chuqur his-tuyg‘u va mantiqiy tahlil uyg‘unligini hosil qiladi. Bunday darslarda o‘smir o‘zini voqealar ishtirokchisi sifatida his etadi, qahramonlar bilan birga axloqiy tanlovlarni amalga oshiradi. Qadriyatlar tarbiyasining uzluksizligi gumanitar fanlarning har bir mavzusida sezilib turishi pedagogik mahoratning belgisidir. Shaxsning ma’naviy kamoloti uchun zarur bo‘lgan barcha elementlar ushbu fanlar blokida mujassam etilgan.

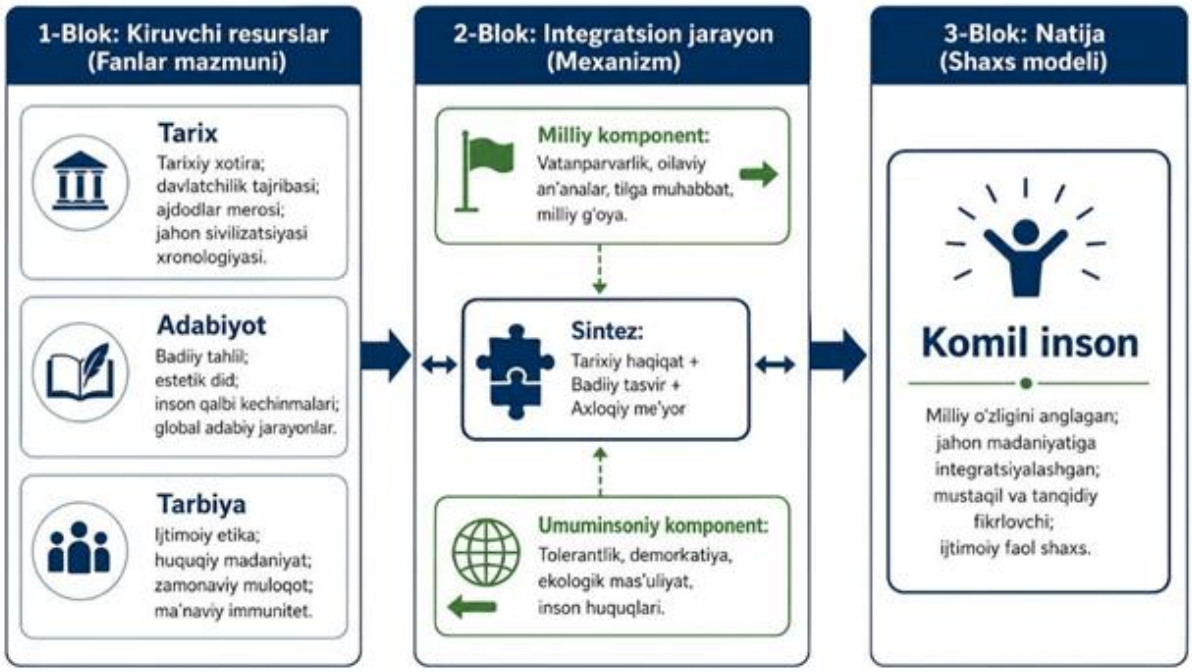
Gumanitar fanlar o‘quvchilarda madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun eng qulay pedagogik muhitni yaratib beradi. Tarix va adabiyot darslarida boshqa xalqlarning qadriyatlarini o‘rganish o‘quvchida o‘zganing fikrini hurmat qilishni o‘rgatadi. Bag‘rikenglik va tolerantlik tushunchalari quruq o‘git emas, balki real hayotiy zaruriyat sifatida o‘quvchi ongiga singdiriladi. O‘smir o‘z milliy qadriyatlarining naqadar go‘zal ekanligini boshqa madaniyatlar bilan qiyoslaganida yanada chuqurroq his qiladi. “Tarbiya” fani ushbu munosabatlarni tartibga soluvchi etika normalarini amaliy mashg‘ulotlar orqali mustahkamlaydi. Har bir dars jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshiruvchi munozaralar va keyslar qadriyatlarni ongli ravishda qabul qilishga yordam beradi. Gumanitar ta’lim mazmunidagi insonparvarlik yo‘nalishi global muammolarni hal qilishda yoshlarning mas’uliyatini oshiradi. Shaxs o‘zini koinotning bir qismi sifatida anglagan holda, tabiat va jamiyat oldidagi burchlarini bajarishga intiladi. Qadriyatlar tarbiyasi jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish darslarning qiziqarliligini va ta’sirchanligini ta’minlaydi. Pedagogning shaxsiy namunasi va uning qadriyatlarga bo‘lgan sadoqati o‘quvchilar uchun eng kuchli tarbiya qurolidir. Jamiyatda yuksak axloqiy muhitni qaror toptirish ta’lim muassasalaridan boshlanadi[3].

MUHOKAMA

Gumanitar fanlar o‘quvchilarda estetik qadriyatlarni shakllantirishda ham beqiyos ahamiyat kasb etib, ularning dunyoni go‘zallik qonuniyatlari asosida idrok etishini ta’minlaydi. Adabiyot va san’at tarixi o‘quvchining ichki dunyosini nafislik bilan to‘ldiradi, uning didini shakllantirib, yuksak madaniyatga oshno qiladi. “Tarbiya” fani estetik qarashlarni ijtimoiy xulq-atvor bilan bog‘laydi, o‘quvchini har bir ishda tartib va go‘zallikka intilishga o‘rgatadi. Go‘zallikni his qilish qobiliyati shaxsni yomonliklardan va ma’naviy tubanlikdan saqlaydi, uni doimo oliyjanoblikka undaydi. Pedagogik jarayonda estetik tarbiya axloqiy tarbiya bilan uzviy bog‘liqlikda olib borilishi ko‘zda tutiladi. Yuqori sinf o‘quvchilari o‘zlarining tashqi qiyofasi va

ichki olami uyg‘unligiga aynan shu darslar orqali e’tibor qaratadilar. Milliy me’morchilik va xalq amaliy san’ati namunalarini o‘rganish o‘smirda o‘z millati bilan faxrlanish hissini yanada mustahkamlaydi. San’at asarlaridagi umuminsoniy g‘oyalar o‘quvchining dunyo madaniyatidan bahramand bo‘lishiga xizmat qiladi. Estetik qadriyatlar shaxsning dunyoqarashini yanada jozibador va mazmunli qiladi. O‘quvchi go‘zallikni nafaqat san’atda, balki insonlararo munosabatlarda ham ko‘ra bilishi kerak. Bu esa gumanitar ta’limning eng oliy natijalaridan biri hisoblanadi.Gumanitar fanlar o‘quvchilarda estetik qadriyatlarni shakllantirishda ham beqiyos ahamiyat kasb etib, ularning dunyoni go‘zallik qonuniyatlari asosida idrok etishini ta’minlaydi. Adabiyot darslarida so‘z san’atining nafisligi, tarix darslarida esa me’morchilik va tasviriy san’at durdonalari o‘quvchining ichki dunyosini boyitadi[4]. San’at asarlaridagi umuminsoniy g‘oyalar o‘quvchining jahon madaniyatidan bahramand bo‘lishiga xizmat qiladi. Estetik qadriyatlar shaxsning dunyoqarashini yanada jozibador, rang-barang va mazmunli qiladi. O‘quvchi go‘zallikni nafaqat san’at asarlarida, balki insonlararo samimiy munosabatlarda ham ko‘ra bilishi kerak. Bu esa gumanitar ta’limning eng yuksak natijalaridan biri hisoblanadi.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar o‘quvchi shaxsini shakllantirishda faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, ularning qadriyatli yo‘nalishlarini tizimlashtirishga xizmat qiluvchi metodologik vositadir. Tarix darslarida o‘rganiladigan milliy mustaqillik g‘oyasi o‘smirda o‘z mamlakatining ijtimoiy-siyosiy barqarorligi uchun daxldorlik hissini uyg‘otadi. Adabiy asarlardagi insoniy fojialar va g‘alabalar tahlili o‘quvchining axloqiy dunyosini boyitib, unda o‘zgalar dardiga hamdard bo‘lish ko‘nikmasini tarbiyalaydi. “Tarbiya” fani esa ushbu nazariy va hissiy bilimlarni amaliy hayotiy harakatlar strategiyasiga aylantirish uchun metodik ko‘prik vazifasini o‘taydi.

1.rasm.Gumanitar fanlar orqali qadriyatlar integratsiyasining metodik sxemasi

Fanlararo bog‘liqlik o‘quvchining ongida qadriyatlar chalkashligini oldini olib, ularning mantiqiy iyerarxiyasini yaratadi. Har bir pedagog dars jarayonida milliy qahramonlar timsolini umuminsoniy ideallar bilan qiyosiy tahlil qilishi o‘smirning dunyoqarashini kengaytiradi. Globallashuv sharoitida o‘smirlarda ma’naviy begonalashuvning oldini olish aynan gumanitar ta’limning mazmuniga bog‘liqdir. Shaxsning axloqiy tanlovi uning qaysi qadriyatlarni o‘zining hayotiy tamoyili sifatida tanlab olganligida namoyon bo‘ladi. Ta’lim mazmunini aksiologik yondashuv asosida takomillashtirish davlatimizning strategik maqsadlariga to‘la mos keladi. Har bir o‘quvchi o‘z milliy madaniyati orqali butun insoniyat madaniyatining bir qismi ekanligini anglab yetishi shartdir. Ma’naviy tarbiya jarayoni uzluksiz izlanishni va har bir darsda yangi metodik yondashuvlarni qo‘llashni taqozo etadi.

Ushbu sxematik yondashuvlar o‘quvchida quyidagi fazilatlarning shakllanishini ta’minlaydi:

1.O‘quvchi o‘z xalqining tarixiy yo‘lini bilish orqali bugungi tinch hayotning qadriga yetishni va uni asrashni o‘rganadi.

2.Badiiy adabiyotdagi yuksak namunalar uning nutq boyligini oshirish bilan birga ichki madaniyatini ham yuksaltiradi.

3. “Tarbiya” fani esa o‘smirni ijtimoiy tarmoqlar va axborot xurujlari davrida o‘zligini yo‘qotmaslikka chorlovchi ma’naviy qalqon bo‘ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy-gumanitar fanlar o‘quvchi shaxsini qadriyatlar ruhida tarbiyalashning bitmas-tuganmas manbaidir. Tarix, adabiyot va tarbiya fanlarining integratsiyalashgan imkoniyatlari yoshlarni har tomonlama yetuk qilib voyaga yetkazishga qodirdir. Qadriyatlar tarbiyasi dars jarayonining har bir bosqichida tizimli ravishda amalga oshirilishi shaxs ma’naviyatini yuksaltiradi. Pedagoglarning zamonaviy metodik yondashuvlari milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. O‘quvchilar qalbidagi ma’naviy xazina kelajakdagi farovon hayot va kuchli davlatning mustahkam kafolatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI :

1.Ibragimov X. J., Abdullayeva Sh. A. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008. – 288 b.

2.Musurmonova O. Ma’naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996. – 192 b.

3.Zunnunov A. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 312 b.

4.Mavlonova R., To‘rayeva O., Xoliqberdiyev K. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2001. – 512 b.